

Kuperjanovi partisanide väeosa ja selle juhid Vabadussõjas

Mati Kröönström

Vabadussõja-aegsed jalaväeüksused võib jagada formeerimise printsiibi järgi nelja gruppi. Esimesse gruppi kuuluvad rahvusväeosade baasil loodud väeosad (1., 2., 3. ja 4. jalaväepolk). Teise grupi moodustavad 1918. aasta sügisel mobilisatsiooni käigus formeeritud 5. ja 6. jalaväepolk. Kolmanda grupi moodustavad Kaitseliidu maakondlike salkade baasil loodud üksused (8. ja 9. jalaväepolk, Kuperjanovi partisanid, Sakala partisanid, Vahipataljon). Neljandasse gruppi kuuluvad vabatahtlike salkadest loodud väeosad (7. jalaväepolk, Kalevalaste Malev ja Scoutspataljon).

Nagu näha, ei tekkinud Kuperjanovi partisanide väeosa tühjale kohale. Juba 1918. aasta mais asus endine Eesti Tagavarapataljoni ohvitser leitnant Julius Kuperjanov koonutama enda ümber rahvuslikult meelestatud ohvitseri. Suveks oli Kuperjanovi loodud salaorganisatsioonis juba 150 “kindlat” meest.¹ Kui 1930. aastatel tõstus küsimus Kuperjanovi partisanide väeosa sünnipäevast, oligi selles suhtes kaks seisukohta. Ametlikult loeti väeosa asutamise kuupäevaks 25.12.1918, mil ilmus Kuperjanovi esimene päevakäsk oma partisanidele. Samal ajal oli osa partisane veendunud, et väeosale pandi alus juba Sak-

sa okupatsiooni ajal. Artikli autor ei hakka siinkohal kellegagi vaidlema – küllap teadsid partisanid ise kõige paremini, millal ja kus väeosa alguse sai. Lahingüksusena formeeriti Kuperjanovi partisanide väeosa siiski 1918. aasta detsembris Puurmannis. Väeosa tuumiku moodustasid endised Eesti Tagavarapataljoni ohvitserid eesotsas Kuperjanoviga, kellega liitus grupp Tartumaa kaitseliitlasi-vabatahtlikke. Viimasest moodustasid suure osa lahingukogemusest Tartu koolide õpilased.

Loodud väeosa kandis esialgu nimetust “Kuperjanovi partisanide salk” (Kuperjanovi päevakäsk nr. 2, 25.12.1918). Ametlikult nimetati seda kuni 25.02.1919 Tartumaa kaitsepataljoniks, siis lühikest aega Tartu partisanipataljoniks ning pärast Kuperjanovi surma Kuperjanovi partisanide pataljoniks.² Kuid väljendid “kuperjanovlased” ja “Kuperjanovi partisanid” olid käibel (ka ametlikus kirjavahetuses) juba varem.

Pärast Krasnaja Gorka operatsiooni formeeriti Soomusrongide Diviisi löögiosad, kuhu kuulus ka Kuperjanovi partisanide pataljon, polguks. 01.12.1919 kinnitatud uue struktuuri kohaselt oli polgus neli pataljoni, millest kolm olid kolme- ja üks neljaroodulise koosseisuga.³ Erinevalt muudest jalaväeüksustest oli partisanidel Vabadussõja ajal kasutada oma suurtükipatarei (välisuurtükiväe patarei nr. 14).

Kuperjanovi partisanide pataljon tegutses Vabadussõja ajal peamiselt Lõunarindel. Võib vist liialdamata öelda, et ükski suurem operatsioon Lõunarindel ei toimunud ilma partisanideta. Kuperjanovlased osalesid Tartu vallutamisel 1919. aasta jaanuaris ning Paju lahingus (seal langes pataljoni ülem Kuperjanov). 1919. aasta kevadel oli pataljon kaitsele Petseri rajoonis Vašina Gora–Smolina–Mitkovitsõ lõigus. Selleks ajaks oli pataljoni 450-mehelisest koosseisust rivis veel vaid 132 sõdurit ja 4 ohvitseri.⁴ 1919. aasta mais osales pataljon Pihkva vallutamise operatsioonis.

¹ J. Unt. Leitnant Kuperjanov organiseerib Kaitseliitu ja partisane. Riigiarhiiv (edaspidi ERA), f. 2124. n. 3, s. 1588, l. 2.

² Eesti Vabadussõda 1918–1920. I. Tallinn, 1996, lk. 338.

³ Ettenähtud 13 roodu asemel formeeriti tegelikult 10.

⁴ Kuperjanovi “Partisanide” Polgu asutamine ja sõjategevuse ülevaade 1918–1920. ERA, f. 560, n. 1, s. 2, l. 7.

1919. aasta 24. mai hommikul kell 4 vallutasid partisanid ootamatu löögiga Irboska, võttes 1000 vangi ja saades sõjasaagiks 16 kuulipildujat, 200 hobust, 10 000 mürsku ja mitu miljonit padrunit.⁵ Juunis osalesid partisanid *Landeswehri* sõjas, kus väeosa kaotas 25% oma isikkoosseisust. Kaks nädalat kestnud ägedate lahingute käigus kulutati rohkem laskemoona kui eelneva kuue kuu jooksul kokku. Partisanid võtsid *Landeswehri*lt 4 trofeesuurtükki ja 7 kuulipildujat.

Landeswehri sõja järel oli pataljoni Tartus puhkusel. Pärast seda osaleti sõjategevuses

Pihkvamaal Porhovi rajoonis. Vabadussõja lõpus viidi väeosa Viru rindele, kus sügisel osaleti Loodearmee pealetungis Petrogradile ja 07.12.1919 vaenlase läbimurde likvideerimisel Kriuša (Krivassoo) rajoonis.

Kuperjanovlased kaotasid Vabadussõjas langenutena 9 ohvitseri ja junkrut, 11 allohvitseri ja 134 sõdurit. Kõige suuremaid kaotusi kandsid partisanid 27.01.1919 Kikka lahingus (3. rood) ja Krasnaja Gorka operatsioonis 1919. aasta sügisel. Juhtide osas olid kõige suuremad kaotused Paju lahingus 31.01.1919 (2. rood).⁶

Tabel 1.

Lahingus langenud ja haavadesse surnud Kuperjanovi partisanide väeosa ohvitserid.

Auaste/nimi	Allüksus	Surnud
Lpn. Nikolai Annuk	2. rood	27.01.1919
Junkur Vitali Savvi	2. rood	30.01.1919
Ltn. Eduard Saar	2. rood	31.01.1919
Lpn. Aleksander Mitnitz	2. rood	31.01.1919
Lpn. Paul Vanemb	2. rood	31.01.1919
Ltn. Julius Kuperjanov	Pataljoni ülem	2.02.1919
Junkur Eduard Pedda	2. rood	4.04.1919
A/ltn. Nikolai Piip	4. rood	19.07.1919
St/kpt. August Aints	1. rood	24.07.1919

Allikas: ERA, f. 560, n. 1. S. 58, l. 109.

Kuperjanovi partisanide väeosa paistis Vabadussõja silma kõrge võitlusemoraaliga. Vabadussõja algul rahva seas valitsenud üldine "vaimunõtrus" oli ilmselt üks tõukejõude partisanide väeosa loomisel. Ümbritsevat rõhutud meeleolu ja lagunemist trotsides otsustas Kuperjanov luua moraalilt ja distsipliinilt tugeva üksuse, "jättes ta arvulisele suurusele hoopis kõrvalise tähtsuse".⁷

Eriti Vabadussõja algupoolel, s. o. Kuperjanovi enda väeosa ülemaks oleku ajal, pöörati tõesti distsipliinile suurt tähelepanu. Partisanid olid kohustatud üksteisele au andma, keelatud oli raha peale kaarte mängida

ja alkoholi tarvitada. Pärast Kuperjanovi surma partisanide juhiks määratud leitnant Jaan Unt suhtus korrariikumistesse leebemalt.

Meeskonna paremaks ühtesulandumiseks käskis Kuperjanov ohvitseridel kasutada sõduritega samu eluruume. Juhtide lihtne eluviis tugevdas sisemist sidet ja mõjus väeosa sisekliimale positiivselt. Ohvitseride ja sõdurite suhted olid seltsimehelikud. Auastmed ei omanud sellist tähtsust nagu vanas Vene armees. Luges see, milleks keegi suuteline oli. Sageli juhtus (eriti Vabadussõja algupoolel), et roodudes oli rooduülemast vanema aukraadiga ohvitseri. Väärrib märkimist, et kogu

⁵ Kuna mehi nappis, siis saadeti vangid ilma konvoita Petserisse. Enamik mehi tuli ka kohale.

⁶ Polgu ajaloo koostamiseks kogutud materjale. ERA, f. 560, n. 1, s. 58, l. 95.

⁷ Polgu ajaloo koostamiseks kogutud materjale. ERA, f. 560, n. 1, s. 58, l. 22.

Vabadussõja jooksul ei teeninud Kuperjanovi partisanide väeosas mitte ühtegi vana Vene armee kaadriohvitseri. Kõik partisanide juhid olid nn. sõjaaegsed ohvitserid peale patarei ülema Christian Freibergi, kes oli reservlipnik.⁸ Selles osas oli Kuperjanovi väeosal sarnaseid jooni Valgearmee vabatahtlike üksustega, kus andsid samuti tooni noored ohvitserid ja puuduliku sõjalise ettevalmistusega vabatahtlikud.⁹ Sellised üksused tunnistasid reeglina vaid nende endi seast välja kasvanud juhte.¹⁰ Nagu skaudid ja Sakala partisanid ei leppinud Vabadussõja ajal “väljastpoolt” määratud komandöriaga, ei oleks sellega kindlasti leppinud ka kuperjanovlased.

Partisane iseloomustas tugev ühtekuuluvustunne. Üksteise eest astuti välja ja harvad polnud juhused, kus karistati halastamatult neid, kes kas või möödaminnes lubasid solvangu partisanide või nende väeosa aadressil.¹¹ Vastastikune aasimine oli lubatud vaid soomusronglastele, kellega valitses sõbralik vahekord Tartu vabastamislahingutest alates. Leitnant Eduard Grossschmidt sõnul kujunes Kuperjanovi partisanide väeost Vabadussõja jooksul üksus, kus peaaegu ei olnudki alamaid ega ülemaid, ohvitseri ega sõdureid. Oli ühine vennalik korporatsioon üheväärseist liikmeist, kellest ohvitserid erinesid vaid nii palju kui klassi nupukamad poisid oma kaaslastest.¹²

Suhetes Eesti kõrgema sõjaväevõimuga ilmutasid partisanid sageli trotsi ja isepäisust. Näiteks keelduti Suurtükiväe Valitsusele loovutamast trofeesuurtükke, mis tingis pika

ja lõpuks tagajärjetuks jäänud kirjavahetuse väeosa ja Tallinnas asunud sõjaväe keskasutuste vahel. Tänu partisanide ägedale vastuseisule loobuti ka kavast liita partisanide väeosa Tartu kaitsepataljoniga (selline plaan oli 1919. aasta jaanuaris).¹³

Suure osa relvadest võtsid kuperjanovlased vaenlaselt. Vaid kergekuulipildujad ja 6-tollised haubitsad saadi riigilt. Esimesed trofeesuurtükid said kuperjanovlased 1919. aasta jaanuaris Rõngu juures. Esimene trofee raskekuulipilduja Colt hangiti 11.01.1919. Käreveres Lepiku talu juures. Tartu vabastamise käigus saadi Voldi lähistel veel üks Maksimsüsteemi raskekuulipilduja. Ühtekokku võtsid kuperjanovlased Vabadussõja jooksul vaenlastelt üle 20 suurtüki ja 70 kuulipilduja.¹⁴

Samal ajal iseloomustas partisane kohati üleolev suhtumine oma vaenlasesse (venelastesse). Seejuures polnud tähtis, kas tegemist oli enamlaste või Loodearmee võitlejatega. Isegi ametlikus kirjavahetuses kasutati väljendit “tibla”. Näiteks andis pataljoniülem Jaan Unt leitnant Johannes Soodlale 23.11.1919 järgmise sisuga korralduse: “Liikuge kohe Illuki mõisa peale. Kui Kurtna mõisas veel tiblasid on, siis jätke seljataguse kaitseks vähemalt pool roodu.”¹⁵ Siin peeti silmas Eestisse taganenud Loodearmee riismeid. Tõe huvides peab märkima, et “tibla” kasutamine ei olnud Vabadussõja-aegses kõnepruugis siiski midagi haruldast. Seda pruugiti ka teiste väeosade ja mitme meie kõrgema juhi kirjavahetuses.

⁸ Christian Freibergi teenistuskiri. ERA, f. 495, n. 7, s. 725.

⁹ Vabatahtlike armeed nimetati ka lipnike armeeks. 1918–1919 moodustasid lipnikud ja alamleitnandid rohkem kui 94% selle ohvitserkonnast. R. Abinjakin. Officerskij korpus Dobrovolčeskoj armii – sotsial’nyj sostav. Mirovozzrenije 1917–1920 gg. Moskva, Orel, 2005, lk. 92–93.

¹⁰ Vt.: R. Gagkujev. Komandnyj sostav markovskix polkov. Markov i markovtsy. Posev. Moskva, 2001, lk. 449–450; R. Abinjakin. Ofitserskij korpus Dobrovolčeskoj armii – sotsial’nyj sostav. Mirovozzrenije 1917–1920 gg. Moskva, Orel, 2005, lk. 122.

¹¹ Olulist rolli väeosa oma identiteedi kujunemisel etendasid välismärgid. Juba Puurmannis oli partisanidel oma embleem, kuigi selle kasutamiseks siis veel luba ei olnud. Tartu vallutamise järel sai pataljon ka oma lipu. Selleks oli tavaline sinimustvalge lipp, mille vardapoolsesse ülemisse serva õmmeldi väeosa embleem. Lipu tõi kodust üliõpilane Johanson (ERA, f. 560, n. 1, s. 58, l.134–135).

¹² E. Grossshmidt. Pealuu märgi all. Tallinn, 1995, lk. 37.

¹³ Polgu ajaloo koostamiseks kogutud materjale. ERA, f. 560, n. 1. s. 58, l. 135.

¹⁴ Kuperjanovi “Partisanide” Polgu asutamine ja sõjategevuse ülevaade 1918–1920. ERA, f. 560, n. 1, s. 2, l.16.

¹⁵ Polguülema korraldusi allüksuste ülematele Põhja-Lääne armee osade desarmeerimise ja polgu Narva rindele ümberpaigutamise korraldamiseks 22. apr. 1919 – 9. jaan. 1920. ERA, f. 560, n. 1, s. 11, l. 3.

Lahingus nõudis Kuperjanov raudset distsipliini, lubades tõrkujad kohapeal maha lasta. Nagu selgub mälestustest, seda karistust ka rakendati. Lahingus Karula all oli probleeme pataljoni täienduseks saadetud 400 kaitseliitlasega. 4. roodu komandör Jaan Unt kirjeldas juhtunut järgmiselt: “1. roodu ohvitseri asetäitja S. oli juba tükk aega vaeva näinud, et ahelikku lumest üles saada ja edasi viia, kuid mehed on kui lumesse naelutatud, sõima, pek-sa või räägi inglī keeli. Vastu ei räägi keegi, ainult surutakse pea lumesse. Mõnel püssi ots taeva poole, pea lumes ja paugutab enese julgustuseks. S. võtab revolvri, hoiatab, ähvardab maha lasta. Lasi kaks meest maha. See mõjub. Ahelik tõuseb ja hakkab edasi liikuma.”¹⁶

Sõdurite puudulik väljaõpe oli probleemiks pea kõigis meie jalaväe üksustes. Eriti vabatahtlike seas oli palju selliseid, kes polnud varem püssi käes hoidnud. Neile tuli kiiruga korraldada sõduri baaskursus. Kuperjanovi partisanide väeosa ei olnud siin erandiks. “Rohelised” koondati tagavararoodu, kus peeti iga päev alates kella 8-st hommikul kuni kella 6-ni pärastlõunal õppusi.¹⁷ Samasugust energiat ilmutasid partisanid ka patare-i meeskonna väljaõpetamisel. 25.01.1919 said kuperjanovlased sõjasaagiks täiesti korras suurtükiväepatarei. Kohe komplekteeriti meeskond ja juba järgmisel päeval alustati ühe suurtükiväe endise allohvitseri juhtimisel väljaõppega. Paari päeva pärast oli patarei valmis välja astuma koos pataljoniga. Loomulikult ei saanud selline patarei olla tabav ja selle mõju nii vastasele kui ka partisanidele oli pigem moraalne. Olukord muutus lipnik Freibergi saabumisega. *Landeswehri* sõjas töötas kuperjanovlaste patarei laitmatult.

Kuperjanovi partisanide väeosa paistis Vabadussõjas silma desertööride suhteliselt väikese arvu poolest. Väeosa formeerimisest kuni Tartu vallutamiseni 14.01.1919 deserteeris partisanide salgast vaid 1 mees.¹⁸ Kui mitte

lugada väejooksikuks 10 puhkuselt hilinejat ja 1919. aasta detsembris omavoliliselt polgust lahkunud 15 endist Loodearmee sõdurit, siis on väejooksu läinud partisanide arv 81 ehk 6,8% väeosa keskmisest koosseisust (1176). Võimalik, et ka osa 1919. aasta jaanuaris väejooksikuks loetud 10 mehest langes või jäi lahingus kadunuks.¹⁹ Arvestades, et enamik väejooksikuid ilmus mõne päeva jooksul ise väeossa tagasi, siis jääb n.-ö. päris desertööri-de koguarvuks 57 meest ehk 5,38% pataljoni isikkoosseisust.²⁰

Kuperjanovi partisanide väeosas ei olnud Vabadussõja ajal vastuhakkamisi ohvitseridele (nagu 1. ja 2. jalaväepolgus) ega vennastumiskatseid vaenlasega. Vastupidi – kuperjanovlasi kasutati nii 2. diviisi tagavarapataljoni mässu mahasurumiseks kui ka Vabadussõja lõpus Loodearmee üksuste desarmeerimiseks. Vaid Valga vallutamisele järgnenud perioodil paistis pataljoni ajutise ülema ettekannetest, et üksus on väsinud ja vajab eesliinilt väljavahetamist. Seegi võis olla tingitud väeosa ülema (Rudolf Kuslap) kõikumast meeleseisundist, mitte pataljoni meeleolust.²¹ Samas on tõenäoline, et raskeid kaotusi toonud Paju lahing võis tõepoolest partisanide moraale mõjuda rüsuvalt.

Tõsisemad probleemid distsipliiniga tekkisid kuperjanovlastel 1919. aasta lõpus. Asudes rinde tagalas Loodearmee osade vahetus naabruses, kelle seas oli hulgaliselt demoraliseerunud elementi, nõrgenes ka partisanide distsipliin. Lisaks astusid mõned loodearmee-lased partisanide pataljoni, tuues endaga kaasa sealsed kombes. Samas ei saa süüdistada ainult loodearmeelasi – tegevusetult rinde tagalas istudes võib selline asi juhtuda iga väeosaga. Igatahes muutus olukord nii pingeliseks, et Viru rinde juhataja kindralmajor Aleksander Tõnisson andis käsu partisanid Lõunarindele üle viia, kuid pärast Punaarmee läbimurret 07.12.1919 Kriüša küla juures tühistas korralduse. Jõhvi jaama jõudnud parti-

¹⁶ J. Unt. Kilde Vabadussõjast. ERA, f. 2124, n. 3, s. 1585, l. 3.

¹⁷ Polgu ajaloo koostamiseks kogutud materjale. ERA, f. 560, n. 1, s. 58, l. 139.

¹⁸ Sealsamas, l. 24.

¹⁹ Sealsamas, l. 23.

²⁰ Sealsamas, l. 24.

²¹ ERA, f. 580, n. 1, s. 58, l. 24.

1. roodu, hiljem 1. pataljoni ülem leitnant Rudolf Tarik.
ERA 495-7-5884

sanide teine ešelon käsutati tagasi Auverre.

Partisanide lahinguvõimekus oli üldtuntud ja kriitilises olukorras loodeti nende peale, kuigi Jõhvi lähistel oli sel ajal rinde reservis ka 6. jalaväepolk, mida oleks võidud kasutada läbimurde likvideerimiseks.

Kuperjanovi partisanide väeosa juhtide tuumiku moodustasid koos leitnant Kuperjanoviga Eesti Tagavarapataljonis teeninud ohvitserid. Mitmed neist osalesid Saksa okupatsiooni ajal Kuperjanovi kaaslastena Tartumaal põrandaaluse salaorganisatsiooni loomisel. 1918. aasta sügisel määrati mitu ohvitseri Kaitseliidu Tartumaa kihelkondade ülemateks. Nii oli partisanide 3. roodu (hiljem 3. pataljoni ülem) staabikapten Rudolf Kuslap Kodavere, pataljoni adjutant lipnik Rudolf Riives Karula, 1. roodu ülem (hiljem 1. pataljoni ülem) leitnant Rudolf Tarik

Otepää ning ratsaluurajate komando ülem leitnant Johannes Tiimann Kursi ja Laiuse Kaitseliidu ülem.

Tuntud tõde on, et iga väeüksus on oma juhi nägu. Kuperjanovi partisanide väeosa kohta kehtib see täiel määral. Kuperjanov paistis Vabadussõja algusest peale silma oma julge ja energilise tegutsemisega, otsides pidevalt kontakti vaenlasega.²² Selline käitumine oli Vabadussõja esimestel nädalatel pigem erandlik. Näiteks tahtis Kuperjanov juba 06.01.1919 minna oma salgaga Tartu peale, tehes diviisi-ülemale ettepaneku, et see tegutseks samal ajal aktiivselt Tapa suunal. Kuperjanovi salg oli sel hetkel veidi üle 200 mehe, kellest osa olid ilma igasuguse sõjalise väljaõppeta koolipoisid. Tartus oli sel ajal hinnanguliselt 600 punaväelast. Salga ohvitserid laitsid plaani maha. Isegi kui oleks õnnestunud Tartu vallutada, ei oleks seda nii väikeste jõududega suudetud hoida. Lootust mujalt abi saada ei olnud. Lähim väeosa (2. jalaväepolk) asus sel ajal Põltsamaal ja oli pärast pikka taandumist sellises seisundis, et tema peale ei saanud loota. Kuperjanovile ei meeldinud ohvitseride otsus, kuid ta respektis seda, otsustades Tartu ründamisega veidi oodata.²³ See episood iseloomustab hästi Kuperjanovit juhina: rünnata võimaluse korral vaenlast igal pool, kus vähegi võimalik, sõltumata jõudude vahekorra. Kuperjanovi tegevust Paju lahingus on põhjalikumalt analüüsinud Urmas Salo.²⁴

Kuperjanov suhtus väga kriitiliselt Tartu loovutamisse ilma lahinguta. Vahetult enne Tartu mahajätmist käis ta 2. jalaväepolgu staabis, kus – kaasas olid ka polkovnikud J. Unt, Limberg ja veel paar ohvitseri – oldi leitnant Undi sõnul täiesti pea kaotatud. Kuperjanov tegi neile ettepaneku formeerida mõnekümnest ohvitserist Tartu kaitseks eriline salk, kuid teda ei võetud kuulda.²⁵ Tartus olid selleks ajaks juba alanud rüüs-

²² Legendi Kuperjanovist võis toita ka tema vöörapärane välimus. Partisan Urm meenutab: “Kuperjanov kandis vurre ja kammis juukseid nagu Doni kasakate essaauli ohvitser. Doni kasakad ja “essaaulid” olid kuulsad omavahvuse poolest.” – J. Urm. Isiklikke mälestusi Kuperjanovi Partisanide Pataljoni tegevusest. ERA, f. 2124, n. 3, s. 1596, l. 6.

²³ J. Unt. Leitnant Kuperjanov organiseerib Kaitseliitu ja partisane. ERA, f. 2124, n. 3, s. 1588, l. 7–8.

²⁴ U. Salo. Julius Kuperjanov Paju lahingus. – Tuna 2004, nr. 1, lk. 39–50.

²⁵ J. Unt. Leitnant Kuperjanov organiseerib Kaitseliitu ja partisane. ERA, f. 2124, n. 3, s. 1588, l. 3.

tamised ja 2. jalaväepolgu peale ei saanud lootat. Olukord linnas oli koguni nii hull, et Kuperjanov käis Ülenurmel läbi rääkimas Bulat-Balahovitšiga,²⁶ et see tuleks oma salgaga Tartusse korda looma.²⁷

Väärrib märkimist, et paljud Kuperjanovi partisanide väeosa ohvitserid olid varasemast ajast omavahel tuttavad. Võrreldes teiste Vabadussõja-aegsete väeosadega, oli selliste kontaktide arv tunduvalt suurem. (Vt. Lisa 2.) Kümme-kond Kuperjanovi väeosa ohvitseri oli õppinud koos Tartu linnakoolis või Tartu kommerts-koolis. Partisanide 24 Vabadussõja-aegsest juhust²⁸ olid pooled teeninud koos Eesti Tagavarapataljonis. See oli väeosa, kus enamlikud meeleolud olid teadupärast eriti tugevad. Võimalik, et pingeline vahekord enamlastega liitis tagavarapataljoni rahvuslikult meelestatud ohvitserid tugevamalt ühte.

Mõned ohvitserid tundsid üksteist varasemastki perioodist. Kuperjanov ja 4. roodu ülem leitnant Jaan Unt lõpetasid 4. Petrogradi lipnikeskooli ja teenisid hiljem koos 5. Kiievi grenaderipolgus – Unt roodu- ja pataljoniülemana, Kuperjanov polgu luurekomando ülemana. Kuperjanovi 01.02.1916 koolivennale saadetud kirjast nähtub, et vähemalt esialgu tal polgus Undiga vist tihedamat läbikäimist ei olnud.²⁹ Ilmselt tekkisid lähedasemad suhtes edaspidise teenistuse jooksul – mõlemad teenisid koos ka Eesti Tagavarapataljonis. Sama lipnikeskooli kursusel õppisid ja teenisid hiljem ühes polgus (477. polk) veel 2. roodu ülem August Evert ja ratsaluurajate komando ülem Tiimann.

Mitu Kuperjanovi väeosa ohvitseri oli pärit samast vallast ja võisid olla samuti varasemast tuttavad. Tartumaalt Kudina vallast olid pärit 9. roodu juhtinud Erich Rätsep ja Heinrich Sepp, samuti 2. roodu (hiljem 2. pataljoni ülem) ülem Soodla ning aseohvitser Nikolai Annuk. Ahjalt olid pärit Evert ja aseohvitser Kurre, Alatskivilt 3. roodu ülem (hiljem 3.

Kuulipildujakomando ülem leitnant Heinrich Sepp.
ERA 495-7-5256

pataljoni ülem) Kuslap ning aseohvitserid V. Sepp ja August Bringfeldt.

Suuremal osal Kuperjanovi partisanide väeosa ohvitseridest oli varasem lahingukogemus. 17 rooduülema-st oli enamik olnud Esimese maailmasõja ajal rindel ja võtnud lahingutest osa. Kõige soliidsem lahingu- ja juhikogemus oli Kuperjanovil ja Undil (mõlemad olid rindel 1915. aasta sügisest alates). Kuid väeosas teenis ka neid, kes ei olnud enne Vabadussõda päevagi rindel viibinud. Näiteks 1919. aasta jaanuaris-vebruaris 1. roodu juhtinud lipnik Riives, kes määrati küll õige pea pataljoni adjutantiks. Varasem lahingukogemus Vene armeest puudus ka lipnik Vassili Kasel, kuid tema oli selleks ajaks, kui ta nimetati 4. roodu ülemaks, jõudnud oma tule-ristseid saada Vabadussõjas. Lahingukogemus puudus 9. roodu ülema-l Erich Rätsepal (jäi pärast Vladimiri sõjakooli lõpetamist kooli juurde) ning luurekomando ülema-l Julius Kõivul (Gori lipnikeskoolis rühmaülema).

Eestlaste kõrval teenis Kuperjanovi parti-

²⁶ Stanislav-Maria Bulat-Balahovitš (10.02.1883–10.04.1940). Esimeses maailmasõjas 2. ulaanipolgu ohvitser. 02.11.1918 tuli koos oma salgaga Punaarmeest üle Põhjakorpuse teenistusse. Omanimelise ratsasalga, hiljem diviisi komandör. S. Volkov. – Beloe dviženie. Enciklopedia Graždanskoi voiny. Neva, S.- Peterburg: OLMA-PRESS, Moskva, 2002, lk. 63.

²⁷ J. Unt. Leitnant Kuperjanov organiseerib Kaitseliitu ja partisane. ERA, f. 2124, n. 3, s. 1558, 1. 3.

²⁸ Juhid all on autor mõistnud ohvitseri, kes teenis Vabadussõja ajal väeosa ülema, pataljoniülema adjutandi, rooduülema, komandoülema või patareiuülema kohal vähemalt kuu aega.

Sidekomando ülem lipnik August Kriska. ERA 495-7-2145

sanide väeosas ka teistest rahvustest sõjaväelasi. Kuulipildujakomando ülem oli Mustvee venelane Nikander Pekarski. 11.06.1919 astusid pataljoni kaks soomlast: leitnandid Martin Eskola ja Karl Setälä. Esimene neist määrati 4. roodu nooremaks ohvitseriks ja teine kuulipildujakomando vanemohvitseriks. 1919. aasta juulis astus pataljoni veel üks soomlane – alamleitnant Kusta Heikkilä.³⁰ Vähemalt üks soomlasest leitnant teenis partisanidega Vabadussõja kaasa teinud välisuurtükiväepatareis.³¹ Patareiülem reservlipnik Freiberg, kes kolis pärast Vabadussõda elama Prantsusmaale, oli mõnedel andmetel sakslane.³²

Kuperjanovi sageli riski piiril tegutsemist võis mõjutada teenistus Vene armees³³ jalaväepolgu luurekomando ülemana. Luureüksuste juhid olid üldiselt suurema algatus- ja otsustusvõimega. Lisaks Kuperjanovile oli veel mitu partisanide juhti polgu luurekomando taustaga. Nii oli Kuslap endine 128. ja Evert 477. jalaväepolgu luurekomando ülem. Polkude luurekomandodes olid teeninud ka Pekarski ja lipnik Oskar Puusepp (kaardiväe

Käkisalmi polgu ratsaluurajate komandos). 640. jalaväepolgu ratsaluurajate komandos teenis lipnik Gustav Sepp (oli 1917. aasta sügisel lühikest aega komandoülem).

Kuperjanovi partisanide väeosa tegevus Vabadussõjas erines tunduvalt tavalise polgu koosseisu kuuluva jalaväepataljoni tegevusest. Eriti Vabadussõja algupoolel tegutseti väikeste, sageli vaid mõne- või mõnekümneheliste salkadena. Sellise tegevuse täpsem nimetus oleks võib-olla lahingluure (*razvedka s bojem*), mis pidi Kuperjanovile hästi tuttav olema Esimese maailmasõja ajast. Väikeste mobiilsete salkadena tegutsedes suudeti katta laiemaid rindelõike, kui oleks suutnud üks tavaline pataljon. Meeste vähest arvu ja ühe osa vabatahtlike kogenematust kompenseeris julge tegutsemine. Näiteks vallutas staabikapten Kuslap Tartu vabastamisoperatsiooni käigus 13.01.1919 vaid 25-mehelise salgaga Voldi aleviku, lüües sealt välja arvult tunduvalt tugevama vaenlase (ainuüksi vange võeti 60, lisaks saadi sõjasaagiks 2 kuulipildujat). Samas tuleb kuperjanovlaste, nii nagu ka teiste Vabadussõja ajal ette võetud hulljulgete rünnakute edu kirjutada suuresti Punaarmee madala võitlusmoraali arvele. Võib arvata, et vähegi paremini organiseeritud ja motiveeritud vaenlase vastu ei oleks partisanid suutnud nii häid tulemusi näidata, mida tegelikult näitas ka Paju lahing, kus vastaseks olid vilunud läti kütid.

Kuperjanovi partisanide väeosa koteeriti Vabadussõjas kõrgelt, millest annab tunnistust asjaolu, et peaaegu kõik juhi kohal teeninud ohvitserid said Vabadusristi. 25 Kuperjanovi partisanide väeosa juhust said Vabadusristi koguni 19. Kuperjanovit autasustati seejuures kolme ning Unti ja Soodlat kahe Vabadusristiga.

Millel põhines Kuperjanovi partisanide kuulsus? Ohvitseride teenistuslehti võrreldes ei märka suuri erinevusi teiste väeosadega. Pigem on noorte, napi lahingu- ja juhtimiskogemusega ohvitseride osakaal partisanide seas

²⁹ L. Uuet. Julius Kuperjanovi kirjad koolivennale. – Tuna 2007, nr. 2, lk. 70.

³⁰ Polgu ajaloo koostamiseks kogutud materjale. ERA, f. 560, n. 1, s. 58, l. 8.

³¹ August Saag. Mälestused Vabadussõjast. ERA, f. 2124, n. 3, s. 1214, l. 2.

³² August Saag. Mälestused Vabadussõjast. ERA, f. 2124, n. 3, s. 1214, l. 3.

³³ E. Grosschmidt. Pealuu märgi all. Tallinn, 1995, lk. 7–8.

suurem kui mõnes nn. tavalises jalaväepolgus. Samas sattusid partisanide etteotsa energilised ohvitserid, kes suutsid sõdureid innustada ja liita Vabadussõja algupoolel peaaesjalikult vabatahtlikest koosnenud väeosa lühikese ajaga löögijõuliseks üksuseks.

Eriti suur oli Kuperjanovi partisanide roll Vabadussõja esimestel kuudel, seda nii otseses sõjategevuses kui ka kõhklejate innustamises. Silmapaistvalt tegutsesid partisanid Valga ja Pihkva vallutamisel ning *Landeswehri* sõjas.

Pärast Vabadussõja lõppu formeeriti Ku-

perjanovi partisanide polk ümber üksikpataljoniks, mis 1921. aastal liideti esmalt 6. ja hiljem 2. jalaväepolguga. 01.10.1928 formeeriti pataljon taas iseseisva väeosana Kuperjanovi üksiku jalaväepataljoni nime all. Kuni Nõukogude okupatsioonini oli väeosa koduks Tartu.

Kuperjanovi üksik-jalaväepataljon taastati pärast Eesti taasiseseisvumist 09.03.1992 ja juba sama aasta aprillis võttis väeosa vastu esimesed ajateenijad. Pataljon asub Võrus Meegomäel ja on täna peamine lahingüksus lõuna-kagu piiril.

Lisa 1.³⁴

Kuperjanovi partisanide pataljon (24.12.1918–15.11.1919).

Pataljoni ülem	Ltn. Julius Kuperjanov	24.12.1918–02.02.1919
	Al-ltn. Nikolai Piip	31.01.1919 ajutine kt.
	Lpn. Rudolf Riives	31.01.–02.02.1919
	Ltn. Jaan Unt	03.02.–17.02.1919 ajutine kt.
	St-kpt. Rudolf Kuslap	18.02.–04.03.1919 ajutine kt.
	Ltn. Jaan Unt	05.03.–15.11.1919
	Al-ltn. Johannes Soodla	28.08.–07.09.1919 ajutine kt.
Pataljoni adjutant	Al-ltn. Nikolai Piip	24.12.1918–31.01.1919
	Lpn. Rudolf Riives	03.02.–15.11.1919
	Lpn. Heinrich Sepp	10.09.–24.09.1919 ajutine kt.
	Lpn. Julius Kõiv	12.01.–27.01.1920
1. roodu ülem	Lpn. Rudolf Riives	23.12.1918–15.02.1919
	Al-ltn. Rudolf Tärk	15.02.–15.11.1919
	Lpn. Julius Kõiv	01.05.–09.05.1919 ajutine kt.
	Lpn. Oskar Puusepp	15.02.–16.02.1919
2. roodu ülem	Ltn. Eduard Saar	23.12.1918–31.01.1919
	Al-ltn. Johannes Soodla	31.01.–15.11.1919
	Al-ltn. Valter Pedak	24.03.–02.04.1919 ajutine kt.
	Ohv. aset. Otto Annuk	03.05.1919– ?
	Al-ltn. Vassili Kask	28.08.–24.09.1919 ajutine kt.
3. roodu ülem	Ltn. Nikander Pekarski	23.12.–31.12.1918
	St-kpt. Rudolf Kuslap	01.01.–14.01.1919
	Ltn. Nikander Pekarski	14.01.–08.02.1919
	St-kpt. Rudolf Kuslap	09.02.–15.11.1919
4. roodu ülem	Ltn. Jaan Unt	23.12.1918–12.02.1919
	Ltn. Erich Rätsep	12.02.–18.02.1919
	Lpn. Paul Hanson	18.02.–04.04.1919
	Lpn. Oskar Puusepp	05.04.1919– ?

³⁴ Lisade 1–2 koostamise alus: ERA, f. 560, n. 1, s. 58, l. 1–21, 69.

	Lpn. Paul Hanson	? –04.06.1919
	Al-ltn. Nikolai Piip	04.06.–19.07.1919
	Al-ltn. Paul. Hanson	19.07.–15.11.1919
5. roodu ülem	Ltn. Eduard Grosschmidt	01.07.–15.11.1919
Kuulipilduja komando (roodu) ülem	Ltn. Nikander Pekarski	12.02.–21.05.1919
	Ltn. Heinrich Sepp	22.05.–15.11.1919
	Ohv. aset. Julius Kasper	10.09.–24.09.1919
Luurekomando ülem	Lpn. Julius Kõiv	01.05.1919– ?
Sidekomando ülem	Lpn. August Kriska	05.05.–14.09.1919
Ratsaluurajate komando ülem	Ltn. Johannes Tiimann	27.12.1918– ?
Tagavararoodu ülem	Al-ltn. Johannes Soodla	

Lisa 2.

Kuperjanovi partisanide polk (15.11.1919–1920).

Polgu ülem	Ltn. Jaan Unt	15.11.1919–1920
Polgu adjutant	Lpn. Rudolf Riives?	???
1. pataljoni ülem	Ltn. Rudolf Tärrik	15.11.1919–1920
2. pataljoni ülem	Al-ltn. Johannes Soodla	15.11.1919–15.12.1919?
3. pataljoni ülem	St-kpt. Rudolf Kuslap	15.11.1919–1920
1. roodu ülem	Al-ltn. Valter Pedak	15.11.1919–1920
2. roodu ülem	Ltn. August Evert	15.11.1919–1920
3. roodu ülem	Al-ltn. Paul Hanson	15.11.1919–1920
4. roodu ülem	Al-ltn. Vassili Kask	15.11.1919–1920
5. roodu ülem	Ltn. Eduard Grosschmidt	15.11.1919–1920
6. roodu ülem	Ltn. Rudolf Luberg	15.11.1919–1920
7. roodu ülem	Lpn. Oskar Puusepp	15.11.1919–1920
8. roodu ülem	Lpn. Arnold Sinka	15.11.1919–1920
9. roodu ülem	Al-ltn. Erich Rätsep	15.11.1919–1920
10. roodu ülem	Al-ltn. Rudolf Mick	01.12.1919–1920
Kuulipildujaroodu ülem ³⁵	Ltn. Nikander Pekarski	15.11.–23.12.1919
Luurekomando ülem	Lpn. Julius Kõiv	15.11.1919–1920
Sidekomando ülem	Ohv. aset. Valter Kraav	?
Ratsakomando ülem	St-kpt. Johannes Tiimann	15.11.1919–1920

Lisa 3.

Kuperjanovi partisanide väeosa juhtide varasemad kontaktid.

	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J
Evert, August			X		X		X			
Grosschmidt, Eduard										
Hanson, Paul									X	

³⁵ 23.12.1919 formeeriti kuulipildujaroodu baasil kaks roodu. Teise roodu ülemaks nimetati 1920. aasta jaanuaris ohvitseri asetäitja Julius Kasper.

Kask, Vassili			X							
Kraav, Valter								X		
Krisk, August			X							
Kuperjanov, Julius	X		X	X		X				
Kuslap, Rudolf	X	X							X	
Kõiv, Julius								X		
Luberg, Rudolf										
Mick, Rudolf										
Pedak, Valter			X						X	
Pekarski, Nikander										
Piip, Nikolai			X							
Puusepp, Oskar			X					X		
Riives, Rudolf	X		X					X		
Rätsep, Erich									X	X
Saar, Eduard										
Sepp, Heinrich			X							X
Sinka, Arnold										
Soodla, Johannes								X		X
Tarik, Rudolf	X		X							
Tiimann, Johannes	X		X		X		X	X		
Unt, Jaan		X	X	X		X				
Kokku	5	2	12	2	2	2	2	6	4	3 ³⁶

A – Teenistus Tartu Kaitseliidus enne Vabadussõda

B – 1. Eesti polgus (1917–1918)

C – Tartu Tagavarapataljonis (1917–1918)

D – 5. Kiievi grenaderipolgus

E – 477. Kaljazinski polgus

F – 4. Petrogradi lipnikekool (15.08.1915)

G – 1. Peterhofi lipnikekool (15.02.1916)

H – Tartu linnakool

I – Tartu kommertsikool

J – Kudina vald.

Mati Kröönström

(1965)

Lõpetanud Tartu Ülikooli ajaloo eriala 1991. a. kaitses magistriväitekirja eesti rahvusest ohvitseridest Vene armees 1870–1917. Tartu Ülikooli ajaloo osakonna doktorant. Uurimisvaldkond: Vabadussõda, eesti rahvusest ohvitserid tsaariarmees.

³⁶ Kudina vallast oli lisaks E. Rätsepale, J. Soodlale ja H. Sepale pärit veel ohvitseri asetäitja Otto Annuk.